

De oogst in een landschappelijke boomgaard in de Betuwe

Arno van der Kruis
december 2017

De opening van het oogstseizoen met de pluk van Précoce de Trévoux

In 1995 kwam ik, via een gezamenlijke vriend, in contact met Herman Teunissen. Hij was op zoek naar iemand die de appels en peren wilde plukken in de boomgaard bij zijn huis aan de Woerdsestraat in Ressen. Ik had me net aangesloten bij het initiatief "Hoogstamfruit Rivierenland" en ging met enthousiasme in op zijn aanbod om het fruit te oogsten in ruil voor het onderhoud van de boomgaard.

Het is nu 2017 en we zijn 23 oogsten verder. Er is veel gebeurd in de tussentijd. Ik heb een onderneming opgezet, Bellefleur Boomgaardbeheer. Mijn activiteiten zijn over een breed veld van natuur en landschap uitgewaaierd. De boomgaard in Ressen is een rode draad gebleven die met het ritme der seizoenen terugkeert in mijn werkzame leven.

Ik wil in dit artikel een beeld schetsen van de feitelijke opbrengst van de boomgaard in Ressen. De oogst en vermarkting van fruit speelde aan het begin van mijn ondernemerschap een grote rol. Naast de boomgaard in Ressen nam ik verschillende andere particuliere boomgaarden in (snoei)beheer en oogste ik het fruit. Kon Bellefleur een rendabel bedrijf worden? Na een paar jaar wist ik het antwoord, maar daarover later meer.

Gegevens van oogstresultaten in traditionele boomgaarden zijn schaars, maar toch wel relevant. Er worden immers nog altijd hoogstamboomgaarden aangelegd in het kader van landschapsprojecten. En er is nu ook veel aandacht voor zogenaamde voedselbossen, die in bepaalde opzichten vergelijkbaar zijn met de landschappelijke boomgaarden. Ik denk dat mijn langdurige ervaring met hoogstamfruit relevante inzichten biedt voor landschapsbeheerders en de pioniers van voedselbossen.

De ouderwetse 'eurokistjes' doen nog altijd dienst

Een naoorlogse boomgaard

Vanwege de aanleg van het verkeersknooppunt Ressen verhuisde de familie Teunissen in 1970 naar een nieuw huis op een perceel aan de Woerdsestraat. Het inkomen werd gehaald uit een bedrijf met varkens en fruit. De aanwezige hoogstamboomgaard was ingericht naar de eisen van de tijd. Er stonden rijen hoogstambomen van de rassen Cox en Goudreinette. Daar tussen waren rijen met halfstambomen en struiken geplant van de rassen Dijkmanszoet, James Grieve en Golden Delicious. Op de kopse kant aan de weg stond een rij peren geplant van het ras Précoce de Trévoux. Later werd aan de achterkant een rij met stoofperen geplant (Gieser Wildeman).

Toen ik in 1995 de eerste oogst plukte waren de oudste bomen circa 50 jaar en de jongste circa 30 jaar. Nu zijn de Cox-bomen en de Goudreinetten zienderogen aan het verouderen. Takken worden hol en sterven af. Hier en daar legt een boom het loodje. De overige bomen, zelfs de struikvormige James Gieves, zijn nog redelijk tot zeer vitaal. We hebben inmiddels wel een dunning uitgevoerd in de, zeer dicht opeen staande, halfstambomen van het ras Dijkmanszoet.

De oude boomgaard heeft een oppervlakte van circa anderhalve hectare. Daarin lag een halve hectare weiland, waar eerder wel fruitbomen stonden. Op dit stuk hebben we in 1997 en 1998 nieuwe fruitbomen geplant in het zogenaamde blijver-wijker systeem. De 'blijvers' zijn hoogstambomen in een ruim plantverband van tien bij tien meter. In de rijen en tussen de rijen staan de 'wijkers' in een verband van vijf bij vijf meter. Zodra de blijvers zijn volgroeid worden de wijkers geroid. Tot op heden is er nog geen boom geweken.

Luchtfoto van de boomgaard aan de Woerdsestraat in Ressen (bron: google-earth)

De nieuwe aanplant bestaat voor het grootste deel uit appels. De belangrijkste rassen zijn Alkmene, GoudreINETTE, Lunterse Pippeling, Benoni en Lombarts Calville. Er staan ook veel perenbomen, meestal als halfstam of struik. De belangrijkste rassen zijn Conference, Beurré Hardy en Doyenné du Comice. Het assortiment werd aangevuld met Walnoot (3 bomen), Tamme Kastanje (4 bomen), Pruimen (Eldense Blauwe en Reine Victoria), Moerbeï en Mispel. In

totaal werden van 7 fruit- en nootsoorten 30 rassen geplant, waaronder 8 varianten Bellefleur appels.

Het beheer van de boomgaard kan in drie woorden worden samengevat; snoeien, maaien en oogsten. Elke winter worden de bomen gesnoeid. De vorm van de boom en de openheid van de kroon zijn de belangrijkste aandachtspunten. Het snoeihout wordt tussen de rijen gelegd en ter plaatse versnipperd met een hakselaar. In het groeiseizoen wordt het gras gemaaid en blijft het maaisel liggen. Het is dus geen verschrallend hooilandbeheer dat vaak in natuur- en landschapsbeheer wordt toegepast. Hier blijven de bouwstoffen en mineralen van gras, kruiden en snoeihout in de boomgaard achter en dus voor het systeem behouden. De oogst vindt plaats van begin augustus (Précoce) tot in oktober (Walnoot en Tamme Kastanje).

Er wordt geen bemesting toegepast en ook geen ziektebestrijding. Snoeien, maaien en oogsten zijn de enige handelingen die worden uitgevoerd. Het beheer voldoet daarmee ruimschoots aan de eisen voor biologische productie en is vanaf het begin gecertificeerd. De producten worden verhandeld onder het EU-keurmerk voor biologische teelt. Mijn bedrijfsactiviteiten worden jaarlijks gecontroleerd door Skal.

Goudreinetten

De oogst van biologisch fruit

Tot 2006 had ik rond Nijmegen en in de Betuwe meerdere boomgaarden in beheer en oogstte op meerdere plaatsen fruit. Fruit rijpt in een periode van augustus tot in oktober en ik moest elke locatie meerdere keren bezoeken. In de praktijk betekende dat veel rijden, ladders afladen, oogsten, ladders en kisten laden en het fruit naar een bestemming brengen, al of niet gesorteerd. Door de moeizame logistiek en de relatief kleine hoeveelheden was dit niet

rendabel en ben ik er toen mee gestopt. De grote boomgaard in Ressen bleef als enige locatie over.

Een rijke oogst van Dijkmanszoet

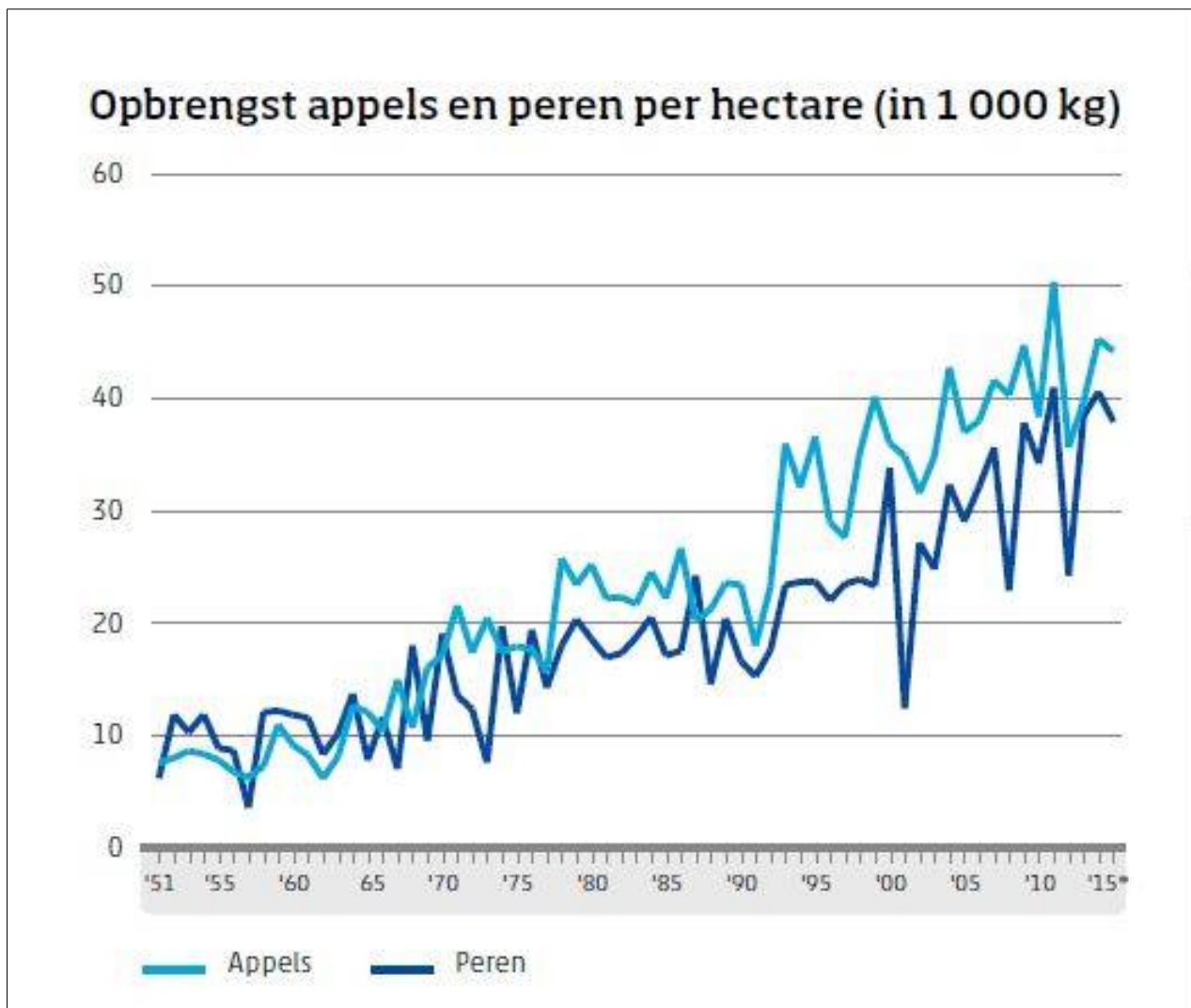
In 2006 begonnen de nieuwe bomen in Ressen langzaam productief te worden. Zo konden we van de acht jaar eerder geplante Alkmene per boom gemiddeld 40 kilo appels (3 kistjes) oogsten. In het oude deel van de boomgaard werd de veroudering van de hoogstambomen duidelijk merkbaar in kleinere oogsten. Ook werd duidelijk dat door de sterke snoei van de dicht opeen staande halfstambomen Dijkmanszoet er minder appels geproduceerd werden. Sterke snoei geeft immers veel hergroei en minder bloei en vruchtvorming.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
appels	10.453	-	-	-	9.799	11.695	-	13.950	16.966	9.401	17.579	2.645
peren	1.600	-	-	-	1.125	2.234	-	1.548	1.320	1.908	1.320	745
Totaal	12.053	-	9.359	11.300	10.924	13.929	-	15.498	18.286	11.309	18.899	3.390

Hoeveelheden appels en peren in kilogrammen in de periode 2006 t/m 2017

Ik heb de globale oogstgegevens van appels en peren in Ressen op een rij gezet voor de periode 2006 t/m 2017. Van enkele jaren ontbreken de gegevens. In grote lijnen stijgt de oogst van circa 12.000 kg in 2006 tot bijna 19.000 kg in 2016. De toename is de resultante van de stijging van de opbrengst in de nieuwe en de lichte afname van de oogst in de oude boomgaard. De grote dissonanten zijn de jaren 2015 en 2017. De geringe oogsten zijn het gevolg van slechte weersomstandigheden. In 2017 is het grootste deel van appel- en perenbloesem bevroren tijdens koude nachten eind april. In 2015 was de oorzaak minder duidelijk.

Omerekend bedraagt de oogst 8.000 tot 12.500 kg per hectare. Dat lijkt veel, maar het staat in geen verhouding tot de opbrengsten in de gangbare intensieve teelt van appels en peren. Die liggen momenteel op circa 40.000 kg per hectare (CBS factsheet). Die intensivering van de fruitteelt startte in de jaren zestig van de vorige eeuw en resulteerde in steeds groter wordende oogsten. De gangbare opbrengsten lagen in de jaren zestig rond de 10.000 kg per hectare. En dat is weer vergelijkbaar met de oogsten die wij nu realiseren! En de boomgaard is van die tijd.

Factsheet oogstraming appels en peren (bron: www.cbs.nl)

In 2006 koos ik voor een enkel afzetkanaal voor de appels en peren. Het fruit wordt geplukt, in kisten gelegd en tijdelijk koel geplaatst. Vruchten met zogenaamde 'natte rot' worden op de grond gegooid en blijven in de boomgaard achter. Het verwerkingsbedrijf Groenings Hofke koopt de hele oogst, haalt de kisten op en verwerkt het fruit tot sap. Ik koop een deel van het sap terug en verkoop dit onder eigen merk Fluvius aan horecabedrijven in de omgeving van Nijmegen. Bekende uitspanningen als Oortjeshekken en de Duivelsberg behoren reeds vele jaren tot mijn klantenkring.

Over opbrengsten, kosten en het werk

Het is elk jaar weer een genot om de oogst binnen te halen. Het is niet eenvoudig overigens, want veel fruit is alleen met trap of ladder bereikbaar. Ik krijg hulp van mijn vele fruitvrienden die op wekelijkse plukdagen in ruil voor koffie, broodjes en een tas vol fruit de kisten helpen vullen. Het is vrijwilligerswerk in een goede sfeer in een mooie boomgaard. De campagne wordt elk jaar afgesloten met een vrolijk oogstfeest.

Een groepsportret van (een deel van) mijn fruitvrienden

Het fruit en het sap worden gewoon verhandeld en dat levert inkomsten op. Als ik de inkomsten van 2006 tot 2017 van fruit en sap bij elkaar optel, dan kom ik tot een gemiddelde jaaropbrengst van €5.550 (exclusief BTW). Dat is omgerekend €3.700 per hectare en €0,42 per kg fruit. Het gaat hierbij om de verkoopwinst, met aftrek van de kosten van transport, van sapproductie en leveringskosten van sap aan de klanten.

Het zijn bepaald geen grote bedragen, maar het is ook niet niks. Het is echter nog niet het hele verhaal. Ik moet ook nog andere kosten in rekening brengen. Een deel van het fruit vervoer ik zelf met de auto. Ik betaal voor de maai- en hakselwerkzaamheden. De vrijwilligers hebben recht op goede koffie en belegde broodjes. De Skal-licentie, de gereedschappen en het kantoor kosten ook geld. Ik geef daar gemiddeld €4.000 per jaar voor uit. Blijft over aan netto-opbrengst ongeveer €1.500, ofwel €1.000 per hectare. Ik hoef geen pacht te betalen voor het gebruik van de boomgaard.

Wat moet ik voor die inkomsten doen? Het meeste werk gaat zitten in de snoei van de circa 700 bomen en struiken. Daar ben ik grofweg 200 uur mee bezig. Tijdens de oogst ben ik wekelijks een dag zelf aan het plukken of begeleid ik de plukploeg van fruitvrienden; 80 uur. Ik heb maandelijks contact met mijn sapkanten en verzorg de bestellingen, facturering en administratie; 25 uur. Opgeteld ruim 300 uur werk voor €1.500. Dat is €5 per uur.

Ik vroeg me aan het begin van dit verhaal af of Bellefleur een rendabel bedrijf kon worden. Als ik me volledig op de vermarkting van fruit uit oude boomgaarden zou richten dus zeker niet. Een netto inkomstenbron van €5 per uur ligt ver onder het bestaansminimum. Ik was daar na een paar jaar hard werken wel achter. Voor mij gloorde toen het perspectief van organisatorisch werk in natuur- en landschapsbeheer. Ik richtte met anderen de vereniging voor landschapsbeheer de Ploegdriever op en werd projectcoördinator. Niet veel later kreeg ik een actieve rol binnen stichting Via Natura. Met die werkzaamheden kon ik mijn brood verdienen. Het boomgaardenwerk, dat mij zo aan het hart ligt, kon ik daarom blijven voortzetten. Wel in een afgeslankte vorm met nog maar één boomgaard, een grote groep vrijwilligers en veel uitbesteed werk.

De jaarlijkse snoei

Kan ik meer opbrengst uit de boomgaard halen?

Doe ik misschien iets fout? Het kan geen kwaad om eens stil te staan bij de ingesleten gewoontes die ik voor het beheer van de boomgaard heb ontwikkeld. Welke factoren zijn belangrijk voor de opbrengst en kan ik daar ook anders mee omgaan? Ik hou een paar in het oog springende zaken tegen het licht; arbeid, kwaliteit en vermarkting.

De factor arbeid

Snoeien is verreweg het meeste werk. Waarom al die moeite getroost en de bomen niet met rust gelaten? Over deze factor ben ik zeer uitgesproken. De appel- en perenrassen die wij kennen zijn het resultaat van een lange cultuurgeschiedenis. Van wilde appel- en perensoorten met kleine wrange vruchten heeft de mens eetbare en smakelijke varianten geselecteerd en veredeld in combinatie met zorgvuldige teelt en snoei van de bomen. Laat men bomen vrij uitgroeien, dan ontstaat meestal een dicht betakte kroon met aan de periferie bloei en vruchtdracht, met een grote diversiteit aan schimmels en insecten en meest kleine, veelal aangetaste, vruchten. Een vruchtboom heeft immers niet het doel om ons mensen van gaaf fruit te voorzien. Met snoeien manipuleer je een boom zodanig, dat de kans op een grotere oogst van gave vruchten groter wordt.

Een tweede arbeidsfactor is het maaiwerk. Op de voedselrijke rivierkleigrond moet jaarlijks drie tot vier keer gemaaid worden. Dit kost arbeid, brandstof en onderhoud van machines. De traditionele hoogstamboomgaarden werden beweid met koeien of schapen. Er was sprake van meervoudig landgebruik; fruitteelt gecombineerd met grasteelt. Met de introductie in de vijftiger en zestiger jaren van halfstambomen en struiken werd het medegebruik moeilijker en tenslotte onmogelijk. Dat geldt ook voor de boomgaard in Ressen. Koeien en schapen eten de onderkant van halfstam fruitbomen en struiken bijna helemaal kaal. Dat is geen optie dus voor het beheer van het gras. Er schijnt een schapenras te bestaan dat de bomen ongemoeid laat. Ik ga me daar eens in verdiepen.

De factor kwaliteit

De markt is onverbiddelijk. De consument wil gaaf fruit. Vruchten met vlekjes, een rare vorm of klein van stuk zijn niet gewild. Ruim de helft van de vruchten uit de boomgaard in Ressen kan niet als handfruit verhandeld worden via de reguliere handel, ook niet in natuurvoedingswinkels. Bij een tussentijdse evaluatie van Bellefleur in 2005 constateerde ik al dat alleen in 'mooie' jaren tot 40% van de oogst verkocht kon worden als handfruit. Daarvoor moest wel het fruit stuk voor stuk bekeken en geselecteerd worden, in handelskisten verpakt en in kleine aantallen naar winkels vervoerd. Een tijdrovend en kostbaar proces.

Snoei geeft kwaliteitsverbetering van het fruit. Maar ook na snoei wordt een belangrijk deel van de vruchten meer of minder aangetast door schimmels en insecten. Bij de biologische teelt van appels en peren wordt nog altijd veel spuitzwavel gebruikt tegen schimmels, met name schurfft.

Belangenorganisaties voor de biologische fruitteelt strijden er zelfs voor om dit milieubelastende middel te mogen blijven gebruiken. De Europese Unie wil er van af. Men kan niet zonder. Ik Ressen gebruik ik geen spuitmiddelen. Ik bespaar tijd en geld, belast het milieu niet en neem genoeg met meer aantastingen op de vruchten.

Schurfftplekken op James Grieve

In de beginjaren van mijn beheercarrière in Ressen gebeurde er iets zeer opmerkelijks. De eerste twee oogstjaren waren zeer rijk. Daarna volgden jaren met heel veel ziektes en plagen. Veel schurfft, luizen, allerlei aantastingen waarvan ik het bestaan niet kende en ten slotte de grote boosdoener, de bloedluis. Kolonies van dit plaaginsect doen hele takken afsterven. Ik kreeg het dringende advies van fruittelers om de aangetaste bomen snel te rooien. Ik beperkte de ingreep echter tot het afzagen van zwaar aangetaste takken. En ik probeerde de bloedluizen met bentonietpasta te doden, maar zonder zichtbaar resultaat.

Tot mijn opluchting en verbazing namen de aantastingen in de loop der jaren vanzelf af. Sporadisch zie ik nog de wollige spinsels van een bloedluiskolonie. Ik hoefde geen enkele boom te rooien. De levensgemeenschap in de boomgaard kwam in balans. Schimmels en plaaginsecten zijn aanwezig, maar tasten niet meer op grote schaal de bomen en de vruchten aan. De oorzaak van deze 'tien plagen van Egypte' is achteraf eenvoudig te geven. De boomgaard werd voor mijn komst op traditionele manier beheerd. Een jaarlijkse reeks bespuitingen met cocktails van chemische bestrijdingsmiddelen hield ziektes en plagen onder controle. Keer op keer werd de schimmelflora en

insectenwereld geminimaliseerd en werd de weg feitelijk weer vrij gemaakt voor de volgende plaag, die weer met een bespuiting werd onderdrukt.

Een kolonie bloedluizen op een appeltakje

In het verleden hebben we een aantal keer strorijke paardenmest in de boomgaard verspreid. Aanvullende bemesting kan de kwaliteit van de bomen en het fruit een impuls geven. De regels voor de biologische teelt zijn nu aangescherpt en er mag alleen nog mest van biologische herkomst gebruikt worden. Die mest is schaars en duur en door ons niet toegepast. Ik hoop dat het huidige beheer, waarbij gemaaid gras en snoeihout in de boomgaard achter blijft, voldoende voedingsstoffen en mineralen teruggeeft aan de bodem.

De factor vermarkting

Als de bakken met prachtige Goudreinetten of Gieser Wildeman op transport gaan naar verwerkingsbedrijf Groenings Hofke denk ik elke keer weer, toch jammer dat deze mooie vruchten niet in het fruitmandje bij de mensen thuis belanden. Ik heb veel afzetkanalen uitgeprobeerd, maar koos uiteindelijk voor een simpel systeem met één handelsstroom, sapverwerking, en een beperkte lokale afzetmarkt voor sap. Mijn ervaringen en de praktische mogelijkheden leidden tot deze keuze. Maar is er toch niet méér mogelijk?

Ik ben een keer met een partij appels naar een biologische groothandel in Geldermalsen gereden. Daar moest ik mijn gesorteerde appels ompakken in plastic kistjes, het gangbare fust voor het groothandelskanaal. Een andere keer reed ik met een vracht naar een biologische teler in Lobith en moest ik daar ook ompakken. Ja, ik kreeg een hogere kiloprijs, maar wel ten koste van vele uren werk en talloze autokilometers. Deze voorbeelden toonden mij de ongeschiktheid van mijn oogst voor de grote gangbare handelsstromen.

Fruitvrienden plaatsen een informatiebanner in de boomgaard

Zo kom je logischerwijs uit bij de lokale markt en de kleine schaal. Dat was lang geleden heel normaal en in onze tijd weer tot lonkend perspectief verheven. Lokaal en kleinschalig kent vele vormen, van huisverkoop tot eigen distributie of deelname aan een lokaal netwerk. Ik benut nu de tweede optie en regel mijn eigen vervoer en afzet. Het is wel interessant om alle opties eens na te lopen.

Een breed assortiment in een landwinkel

Een lokale fruitteler heeft een zeer succesvolle landwinkel ingericht. Hij verkoopt zijn eigen fruit en sap, maar dat niet alleen. Je kunt er ook broodjes van de lokale bakker en asperges van Groesbeekse bodem kopen. En ook kiwi's uit Nieuw Zeeland en bananen uit Porto Rico. Kortom, een groot assortiment, professionele uitstalling en opslag, vast personeel en jaarrond open. Het is een slimme formule met lokale producten ingebed in een breed assortiment. Het is aantrekkelijk voor een grote en vaste klantenkring. Bij de boomgaard in Ressen heb ik niet de mogelijkheid een winkeltje te openen. Ik

kan hooguit zakjes fruit en noten aan de straat zetten met een geldpotje erbij. Maar laat ik eens gaan praten met de landwinkel voor een hoekje biologisch fruit in de winkel.

Je kunt producten ook zelf naar geschikte lokale verkooppunten brengen. Ik doe dat met mijn sappen voor de lokale horeca. De levering besteed ik uit aan Groenings Hofke, ik heb ook zelf geen auto (meer). Zelf leveren geeft natuurlijk een verdunning van hoeveelheden en vergroting van transporttijd en transportkilometers. Dat loont alleen met hoge verkoopprijzen en dus 'luxe' producten. Bij elk product moet een 'verhaal' de verkoop stimuleren; biologisch, lokaal, exclusief of zelfs nostalgisch (sterappel!). Ik ben niet zo goed in die marketingverhalen, maar die zijn absoluut noodzakelijk om een eigen distributie lonend te maken.

Ten slotte kun je ook aansluiten bij een lokaal of regionaal distributiekanaal. Ik ben zelf betrokken geweest bij de oprichting van de lokale biologische afzetcoöperatie Rivier & Land. Met hulp van een flinke provinciale subsidie werd een afzetsysteem opgezet voor biologische producenten in het gebied Arnhem – Nijmegen. Na enkele jaren werd de afzet gestaakt, vanwege de moeizame logistiek en wat andere problemen. Enkele producenten bleven met schulden achter. Momenteel draait een nieuwe afzetcoöperatie Oregional. Deze is breder van opzet, met vooral gangbare telers en een enkele biologische. Men heeft een breed assortiment onder het verbindende thema 'lokaal'. De lokale markt groeit en er zijn zelfs particuliere ondernemers die daarop inspelen met eigen handel tussen teler en consument. Ik heb vorig jaar een eerste levering gedaan via dit nieuwe afzetkanaal en ik ben benieuwd of dat in de toekomst kan groeien.

Een paradijs op aarde

Kerkuilen

Het is heerlijk om, staande op een ladder in de herfstzon, appels te plukken en de rijkdom van de oogst om je heen te zien. Dit sentiment deel ik met vele fruitvrienden en we spenderen vele mooie dagen samen in de boomgaard. De hoogstamboomgaard is een aangenaam landschap waarin iedereen zich thuis lijkt te voelen. Het biologisch beheer trekt een grote verscheidenheid aan dieren aan. Er broeden kerkuilen en steenuilen in de boomgaard. Torenavalk en buizerd zijn regelmatige gasten. Groene en bonte specht, kramsvogels en vele andere soorten vinden er voedsel en beschutting. Er leven steenmarters, hazen, konijnen, mollen, muizen en heel veel insecten. De biodiversiteit is groot.

Ik heb veel redenen om de boomgaard in stand te houden en het fruit te blijven oogsten. Ik at wel van de boom der kennis in dit kleine paradijs en weet dat men hier zijn brood niet kan verdienen. Ik laat mij echter om die reden niet verdrijven. Er staan andere waarden tegenover. Met een goede organisatie en heel veel onbetaalde uren houden we de boel draaiende, met dank aan Herman en mijn fruitvrienden. Ik hoop dat andere beheerders en de pioniers van voedselbossen baat hebben bij mijn ervaringen en overwegingen.

